

ใบความรู้ที่ ๓ เรื่อง วงดนตรีพื้นบ้าน
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ เรื่อง เสนาะเสียงสำเนียงเพลงไทย
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๓ เรื่อง วงดนตรีพื้นบ้าน
รายวิชา ศิลปะ (ดนตรี-นาฏศิลป์) รหัสวิชา ศ๒๑๑๐๒ ภาคเรียนที่ ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑

วงดนตรีพื้นบ้าน

วงดนตรีพื้นบ้าน คือ วงดนตรีที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในภูมิภาคต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจากวงดนตรีแบบแผน (วงปี่พาทย์ วงเครื่องสาย และวงมโหรี) ที่ถูกใช้อย่างมากในภาคกลาง ลักษณะของดนตรีพื้นบ้านนั้น เป็นดนตรีที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของชาวบ้าน มุ่งสื่อเรื่องราวจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว มีการปรับปรุงให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน มีความเรียบง่าย ไม่ซับซ้อนทั้งด้านทำนองเพลง จังหวะ ภาษา เนื้อร้อง และวิธีการบรรเลง โดยใช้ฉันทลักษณ์ที่ไม่ซับซ้อน ไม่เคร่งครัดเรื่องสัมผัสนอก สัมผัสใน ทำนองและเนื้อร้องไม่คงที่ สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความต้องการของศิลปินเป็นสมบัติของชุมชน คนในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ ทั้งเพื่อความบันเทิงหรือเพื่อร่วม กิจกรรมที่เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อ ไม่มีการจดบันทึก แต่จะสืบทอดกันทางมุขปาฐะ (เน้นการจำและปฏิบัติตาม) รูปแบบของเครื่องดนตรีและวงดนตรี มีบทบาทในการบรรเลงเดี่ยวเฉพาะศิลปิน หรือบรรเลงเป็นวง มีการขับร้องร่วมด้วยหรือไม่ก็ได้ โดยในแต่ละภูมิภาคนั้น จะมีวงดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละภูมิภาคดังต่อไปนี้

๑. ภาคเหนือ มีอยู่ด้วยกันหลายประเภท โดยประเภทที่เป็นที่นิยมและนักเรียนควรรู้จักนั้น ได้แก่

ที่มา: <http://www.lannacorner.cmu.ac.th/lanna2016/view.php?id=00393&group=1>

๑.๑ วงสะล้อ ซอ ซึง

วงสะล้อซอซึง เป็นวงที่มีเสียงจากเครื่องสายเป็นหลัก นิยมใช้เล่นกันตามท้องถิ่นภาคเหนือทั่วไป จำนวนเครื่องดนตรีที่ใช้ประสมวงไม่แน่นอน แต่จะมีสะล้อและซึงเป็นหลักเสมอ มีเครื่องดนตรีอื่นๆ เข้ามาประกอบ เช่น ปี่ก้อยหรือขลุ่ย กลองเต่งถึง ฉิ่ง ฉาบ ใช้บรรเลงเพลงพื้นบ้านที่ไม่มีการขับร้อง เช่น เพลงปราสาทไหว เพลงล่องแม่ปิง เป็นต้น แต่ก็สามารถใช้บรรเลงเพลงสมัยใหม่ได้ด้วย เครื่องดนตรีหลักในวงประกอบด้วย “สะล้อ” หรือ “ท้อ” เป็นเครื่องดนตรีพื้นเมืองล้านนาชนิดหนึ่ง เป็นประเภท “เครื่องสี” ซึ่งมีทั้ง

๒ สายและ ๓ สาย คันชักสำหรับสี่จะอยู่ข้างนอกเหมือนคันชักซอสสามอู๋ของภาคกลาง ใช้ไม้แผ่นบาง ๆ ปิดปากกะลาทำหลักที่หัวสำหรับพาดทองเหลืองด้านหลังกะโหลกเจาะเป็นรูปลวดลายต่าง ๆ เช่น รูปหนุมาน รูปหัวใจ ส่วนด้านล่างของกะโหลก เจาะทะลุลงข้างล่าง เพื่อสอดคันทวนที่ทำด้วยไม้ชิงชัน ยาวประมาณ ๖๔ ซม ตรงกลางคันทวนมีรัดอกทำด้วยหวาย ปลายคันทวนด้านบนเจาะรูสำหรับสอดลูกบิด ซึ่งมี ๒ หรือ ๓ อันสำหรับชิงสายซอ จากปลายลูกบิดลงมาถึงด้านล่างของกะโหลกมีหย่องสำหรับหนุนสายสะล้อเพื่อให้เกิดเสียง เวลาสี คันชักสะล้อทำด้วยไม้ดัดเป็นรูปโค้ง ซึ่งด้วยหางม้าหรือพลาสติก เวลาสีใช้ยางสนผูกทำให้เกิดเสียงได้

“สะล้อ” ใช้บรรเลงประกอบการแสดงหรือบรรเลงร่วมกับบทร้องและทำนองเพลงได้ทุกชนิดเช่น เข้ากับปี่ในวงซางซอ เข้ากับซิ่งในวงพื้นเมือง หรือใช้เดี่ยวคลอร้องก็ได้ เครื่องดนตรีสำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือ “ซิ่ง” จัดเป็นประเภท “เครื่องดีด” มี ๔ สาย แต่แบ่งออกเป็น ๒ เส้น เส้นละ ๒ สาย มีลักษณะคล้าย กระจับปี่ แต่มีขนาดเล็กกว่า นับเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านล้านนาที่มีลักษณะเรียบง่าย ชาวบ้านสามารถทำขึ้นไว้เล่นได้ มีรูปร่างลักษณะคล้ายกับ “พิน” หรือ “ซิ่ง” ของภาคอีสาน ในบางท้องถิ่นที่เรียกเครื่องดนตรีนี้ว่า พิน รูปลักษณะของ ซิ่งนั้น หากเปรียบเทียบกับดนตรีของชาติอื่น ๆ ก็จะพบว่าคล้ายกระจับปี่ของจีน หรือคล้ายกับกีตาร์ หรือแมนโดลิน อันเป็นเครื่องดนตรีสากลด้วย ส่วน “ซอ” เป็นภาษาพื้นบ้านล้านนา หมายถึง การขับร้องเพลง การขับร้องทำนองของคำซอ หลายคนอาจเข้าใจว่าซอเป็นเครื่องดนตรี แต่ที่จริงแล้วไม่ใช่ ซอเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งวงสะล้อจากอดีตที่ผ่านมาดนตรีล้านนามีบทบาทรับใช้ในสังคมแบบเกษตรกรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อความบันเทิง ประกอบการขับร้อง ประกอบการฟ้อนรำ และเพื่อประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เมื่อผ่านกาลเวลามานับร้อยปี ดนตรีล้านนาได้พยายามปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน มีพัฒนาวิธีการบรรเลงจากเครื่องดนตรีชิ้นเดียวไปสู่การรวมวงแบบต่าง ๆ และบรรเลงเครื่องดนตรีให้น่าสนใจขึ้น เช่นในเพลงของจรัญ มโนเพชร ศิลปินคนสำคัญที่เป็นแรงบันดาลใจของศิลปินโพล์คไทยหลายคน กับการใช้ถ้อยคำจริงใจ แต่งตามราวบทกวี ใช้กีตาร์อะคูสติค ผสมผสานไปกับเครื่องดนตรีพื้นบ้านดนตรีพื้นเมืองล้านนาก็ยังได้รับใช้สังคมสมัยใหม่ในหลากหลายมิติ อาทิ การส่งเสริมการท่องเที่ยว และธุรกิจบริการต่าง ๆ นอกจากความบันเทิงและประกอบพิธีกรรมที่มีมาแต่อดีต จึงทำให้มนต์เสน่ห์แห่งดนตรีล้านนาไม่เคยจางหายไปจากสังคมไทย

๑.๑.๒ วงกลองตี่โนง หรือวงกลองแฉวง เป็นวงที่มีเครื่องดนตรีประเภทกลองที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของวง ได้แก่ กลองแฉวง โดยใช้บรรเลงร่วมกับเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ คือ ตะโพนปี่โต สว่า (ฉาบใหญ่) ฆ้องอ้อย ฆ้องโหม่ง โดยตีเป็นเครื่องประกอบจังหวะบรรเลงร่วมกันไปตลอดรวมเรียกว่า วงกลองตี่โนง และในบางโอกาสสมกนิยมิใช้เครื่องเป่าที่มีเสียงดังประกอบด้วย คือ แฉ ซึ่งมี ๒ แฉ ได้แก่ แฉน้อย และแฉหลวง หรืออาจจะมีการเพิ่มจำนวนเครื่องประกอบจังหวะไปตามความนิยมของท้องถิ่นนั้น ๆ แต่เดิมกลองแฉวงเป็นกลองที่อยู่ประจำตามวัดเกือบทุกอารามในจังหวัดทางภาคเหนือ ใช้ตีเป็นสัญญาณประจำวัด เช่น ตีเป็นกลองเพล ตีเป็นสัญญาณชุมนุมสงฆ์ในพิธีสังฆกรรม หรือรวมกระทำกิจวัตรอื่น ๆ และใช้ร่วมในงานบุญต่าง ๆ เช่น แห่หน้าขบวนควัรตาน หรือเมื่อมีงานฉลองศาสนสถานของวัดที่เรียกว่า ปอยหลวง งานบวชเณรที่เรียกว่า ปอยลูกแก้ว ซึ่งถือเป็นงานที่สำคัญมาก นอกจากนี้ยังมีการนำมาประกวดแข่งขันประชันเสียงกัน ซึ่งจะจัดในระหว่างเดือน ๓ เดือน ๔ ซึ่งตรงกับเดือนอ้ายเดือนยี่ในภาคกลาง หรือใช้แห่ประกอบการฟ้อน เช่น ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน ในปัจจุบันนิยมนำมาแห่ในขบวนสำคัญต่าง ๆ โดยทั่วไป รวมถึงการแสดงบนเวทีให้นักท่องเที่ยวต่างถิ่นได้ชมอีกด้วย

ที่มา: <https://www.at-chiangmai.com/กลองแหวหรือ-กลองตั้งโนง/>

๑.๒ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๒.๑ วงโปงลาง

ที่มา: https://krupornsawat.wordpress.com/ดนตรี/วงโปงลางโรงเรียนบ้านตา/img_9569/

ความเป็นมา (ภูมิหลัง/ความเชื่อ) โปงลางนั้นก่อนที่จะเรียกว่า โปงลาง มีชื่อเรียกว่า “เกราะลอ” ซึ่ง เกราะลอ มีประวัติโดยย่อคือ ท้าวพรหมโคตร ซึ่งเคยอยู่ประเทศลาวมาก่อนเป็นผู้ที่คิดทำเกราะลอขึ้น โดยเลียนแบบ "เกราะ" ที่ใช้ตีตามหมู่บ้านในสมัยนั้น เกราะลอทำด้วยไม้หมากเลื่อม (ไม้เนื้ออ่อน สีขาว มีเสียงกังวาล) ใช้เถาวัลย์มัดร้อยเรียงกัน ใช้ตีไล่ฝูงนก กา ที่มากินข้าวในไร่ ในนา ต่อมาท้าวพรหมโคตรได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านกลางเหมือน อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และได้ถ่ายทอดการตีเกราะลอให้แก่ นายปาน โปงลาง เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเคาะหรือเครื่องตี มีลักษณะคล้ายระนาดแต่แขวนในแนวตั้งเป็นที่นิยมในภาคอีสาน บางท้องถิ่นอาจเรียกว่า หมากกลิ้งกล่อม หมากขอลอ หรือ เกราะลอ (ผู้เฒ่าผู้แก่ในถิ่นดงมูลอำเภอนองบุรีเรียก "หมากต่อเต็น") คำว่า "โปงลาง" นี้ ใช้เรียกดนตรีชนิดหนึ่ง ที่มีการเล่นแพร่หลายทางภาคอีสานตอนกลางและตอนเหนือบางส่วนโดยเฉพาะจังหวัดกาฬสินธุ์ มีการเล่นแพร่หลายมาก เพราะเป็นที่กำเนิดโปงลาง ความหมายของโปงลางนั้นมาจากคำ ๒ คำ คือ คำว่า "โปง" และ "ลาง" โปง เป็นสิ่งที่ใช้ตีบอกเหตุ เช่น ตีในยามวิกาลแสดงว่ามีเหตุร้าย ตีตอนเช้าก่อนพระบิณฑบาตให้ญาติโยมเตรียมตัวทำบุญตักบาตร และ ตีเวลาเย็นเพื่อประโยชน์ให้คนหลงป่ากลับมาถูก เพราะเสียงโปงลางจะดังกังวาลไปไกล (สมัยก่อนใช้ตีในวัด) ส่วนคำว่า ลาง นั้น หมายถึง ลางดี ลางร้าย ชาวอีสานใช้เกราะลอสำหรับตีไล่ ฝูงนก กา ที่มากินข้าวในไร่ในนา ดังนั้น จึงมีเกราะลออยู่ในทุกโรงนา (อีสานเรียกว่า เลียงนา) เมื่อเสร็จจากภารกิจในนาแล้ว ชาวนาจะ

พักผ่อนในโรงนาและใช้เกราะล่อเป็นเครื่องตี เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ โดยเกราะล่อนี้จะตีนอกหมู่บ้าน เท่านั้น เพราะมีความเชื่อว่า ถ้าตีในหมู่บ้านจะเกิดเหตุการณ์ไม่ดี เช่น ฟ้าฝนจะไม่ตกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น

อัตลักษณ์ที่โดดเด่นการเรียนการตีเกราะล่อในสมัยก่อน เป็นการเลียนแบบ คือเป็นการเรียนที่ต้องอาศัยการจำโดยการจำทำนองของแต่ละลาย เกราะล่อที่มี 9 ลูกนี้จะเล่นได้ 2 ลายคือ ลายอ่านสือใหญ่ (อ่านหนังสือใหญ่) และลายสุดสะแนน (เช่นเดียวกับลายแคนและลายพิด ดังนั้นเมื่อนำมาเล่นผสมผสานกันจึงได้ อรรถรสยิ่งนัก) และได้คิดลายใหม่ๆ เพิ่มขึ้น 5 ลาย คือ ลายอ่านหนังสือใหญ่ ลายอ่านหนังสือน้อย ลายสุดสะแนน ลายสร้อย และได้เปลี่ยนชื่อ "เกราะล่อมา" เป็น "โป่งลาง" ซึ่งเรียกชื่อ ดนตรีชนิดนี้ว่า โป่งลาง จนกระทั่งถึงปัจจุบัน คณะโป่งลาง หรือนิยมเรียกว่า วงโป่งลาง นั้น คาดว่าได้ชื่อนี้มาจาก เครื่องดนตรีที่ตั้ง ที่สุดในวงคือ โป่งลาง (กรณีไม่ใช่เครื่องขยายเสียง) ดังนั้น เลยเรียกวาดนตรีนั้นว่า วงโป่งลาง หรืออีกที่มาหนึ่ง คือ โป่งลาง เป็นเครื่องดนตรีเด่น กำลังมาแรง เป็นจุดขายของวง จึงตั้งชื่อว่า วงโป่งลาง ซึ่งบางแห่ง อาจจะไม่ใช่ชื่อว่าวงโป่งลาง แต่ใช้ชื่อว่าวงแคน หรือวงพิด ก็มี วงโป่งลาง แม้จะใช้ชื่อว่า วงโป่งลาง ก็ไม่ได้หมายความว่า มีเฉพาะโป่งลางอย่างเดียว แต่มีเครื่องดนตรีอื่นๆ อีกหลายชนิด ร่วมบรรเลง ความสำคัญและคุณค่าทาง สังคมและทางจิตใจที่มีในวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน แต่เดิมเครื่องดนตรีพื้นบ้าน ยังไม่มีการผสมวงกันแต่ อยางใดใช้เล่นเป็นเครื่องเดี่ยวตามความถนัดของนักดนตรีที่มีอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ โอกาสที่จะมาร่วมเล่น ด้วยกันได้ก็ต่อเมื่อมีงานบุญหรืองานประเพณีต่างๆ เช่น บุญเผวด จะมีการแห่กันหลอนของแต่ละคุ้มหรือแต่ละหมู่บ้านมาที่วัดคุ้มไหนหรือหมู่บ้านไหนมีนักดนตรีอะไรก็จะใช้บรรเลงและแห่กันหลอนมาที่วัด พอมาถึง วัดก็จะมีการผสมผสานกันของแต่ละเครื่องมือ เช่น พิด แคน ซอ กลอง เป็นต้น หลังจากผสมผสานกันโดยไม่ได้ ตั้งใจแล้ว ก็เลยแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดเชื่อมเข้าหากันโดยเฉพาะนักดนตรีจะไปมาหาสู่กันร่วมกันเล่น ร่วมกัน สร้าง ในที่สุดก็กลายเป็นวงดนตรีและมีการพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ปรากฏว่าเป็นที่แตกตื่น เป็นที่สนใจของชาวบ้าน เป็นอย่างมาก จนมีผู้ว่าจ้างไปบรรเลงเป็นครั้งแรกเนื่องในงานมงคลต่างๆ เนื่องจากทำนองเพลงมีความ สนุกสนาน และสามารถประยุกต์ให้เข้ากับการแสดงหมอลำที่มีอยู่เดิมได้

๑.๒.๒ วงแคน

ที่มา: <http://oknation.nationtv.tv/blog/sunthornskulpone/2019/08/30/entry-1>

แคนวง คือ แคนที่นำมาบรรเลงพร้อม ๆ กัน หลาย ๆ เต้า โดยเป่าเป็นคณะ หรือ เป็นวงร่วมกัน มีเครื่องให้จังหวะ เช่น ฉิ่ง ฉาบ กรับ ฯลฯ เข้าร่วมบรรเลงด้วย แคนวง วงหนึ่ง จะใช้แคนตั้งแต่ ๖ เต้าขึ้นไป จนถึง ๑๒ เต้า แคนทุกตัวต้องเป็นคีย์เดียวกัน เช่นคีย์ Gm อาจเป็นคีย์สูงหรือต่ำก็ได้ แต่ต้องเป็น

คีย์ Gm ทั้งหมดแคนว่งเป่าเป็นคณะ หรือเป็นวงร่วมกัน มีเครื่องให้จังหวะ เช่น ฉิ่ง ฉาบ กรับ ฯลฯ เข้าร่วมบรรเลงด้วย แคนว่ง วงหนึ่ง จะใช้แคนตั้งแต่ ๖ เต้าขึ้นไป จนถึง ๑๒ เต้า คือแคนขนาดเล็ก ใช้แคน ๖ เต้า แคนว่งขนาดกลาง ใช้แคน ๘ – ๑๐ เต้า แคนว่งขนาดใหญ่ ใช้แคน ๑๒ เต้าจำนวนแคนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นวงขนาดเล็ก กลาง และขนาดใหญ่ เป็นจำนวนโดยอนุโลม ไม่ได้ถือตายตัวเคร่งครัดมากนัก เช่น อาจจะเพิ่มจำนวนแคนให้มากกว่านี้เพียงใดก็ถือว่าเป็นแคนว่งขนาดใหญ่ทั้งนั้น โดยมีเครื่องดนตรีอื่นๆ และเครื่องประกอบจังหวะร่วมผสมเข้ากันด้วยเช่น ขลุ่ย หรือ ปี่ ซอด้วง ซออู้ กลอง หรือโทนร่ำมะนา แคนว่งมักบรรเลงเพลงไทย เพลงไทยสากล ทั้งเพลงไทยลูกกรุง เพลงไทยลูกทุ่ง นอกจากนี้ยังใช้บรรเลงประกอบการละเล่นพื้นเมืองต่าง ๆ

๑.๓ ภาคใต้

๑.๓.๑ วงปี่พาทย์ชาติตรี

ที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=mbgWb0pRonY>

เป็นวงดนตรีเก่าแก่ที่มีมาแต่โบราณ ใช้บรรเลงประกอบการแสดงโนราห์ชาติตรี และหนังตลุงทางภาคใต้ของไทย เรียกว่า “ วงปี่พาทย์ชาติตรี “ และที่เรียกว่า “ วงปี่พาทย์เครื่องเบ้า “ เพราะเรียกชื่อให้ตรงกันข้ามกับ “ ปี่พาทย์เครื่องหนัก “ (ปี่พาทย์ไม้แข็ง) ทั้งนี้เพราะเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ชาติตรีมีน้ำหนักเบากว่าเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ไม้แข็ง

ปี่พาทย์ชาติตรีประกอบด้วยเครื่องดนตรีดังนี้

๑. ปี่
๒. โทนชาติตรี
๓. กลองชาติตรี (กลองตุ๊ก)
๔. ม้องคู่

๕. ฉิ่ง

๖. กรับไม้

๑.๓.๒ วงรื่องเง้ง

ที่มา: <http://article.culture.go.th/index.php/layouts-modules-positions/3-column-layout-2/199->

2020-04-01-06-16-51

เครื่องดนตรีรื่องเง้งประกอบด้วยไวโอลิน แอคโคเดียน แมนโดลิน รำมะนา ฆ้อง ปัจจุบันได้มีการประยุกต์ใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้านชิ้นอื่นเข้าผสม คือใช้กลองبانอ และกลองกรือโต๊ะแทนฆ้อง ตามปกติดนตรีรื่องเง้งบรรเลงประกอบการเต้นรื่องเง้ง แต่ปัจจุบันนิยมบรรเลงในงานมงคลทั่ว ๆ ไป